

САША РАДОЈЧИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у писању проза, та селидба је довела је до настања нових жанрова (тјвиттер проза), нових начина писања (интерактивна проза) и читања (хипертекст), као и до нових комбинација читања и писања (фан-проза). Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати исја, или ће се, и у ком мери, променити?*

Саша Радојчић: Не би требало преувеличавати садашње потенцијале мрежних медија, нити испољени ниво способности да се ти потенцијали активирају. Још увек немамо не само врхунска него ни натпросечно квалитетна књижевна дела остварена као хипертекст. Све је то или, у бољем случају, експеримент, или, у горем, проста фасцинираност новим и недовољно познатим. Линеарно писање и читање су током последњих пола века озбиљно довођени у питање, и теоријски и у књижевној пракси. Али још увек су кључни радови нелинеарног приступа текстуални, а не хипертекстуални. Хипертекстуални Паунд (или позни Лалић) би био права ствар – али тога једноставно нема. Неколико је предуслова за једну такву појаву: комплексно, слојевито искуство; аналитичка способност да се уоче и издвоје кључни моменти искуства, који ће бити претворени у „везе” и „сидра”; способност сагледавања дела (хипертекстуалне песме) не као јединственог предмета, већ као скупа више од једног могућег устројства; познавање медија на техничком нивоу; и као последње – или прво – да се све то сабере у једном песничком бићу.

У говору о обећањима која прате нове мрежне технологије, понекад се бркају нивои. Интернет као издавачка платформа је једно, реторика умрежених начина говора друго, а треће новим медијима условљене промене у функционисању неких основних односа – на пример, субјективности, ауторства, идентитета уметничког дела... Само овај последњи слој питања је заиста уметнички релевантан. Да директније одговорим на питање: суштински карактер поезије се неће променити, али ће се сигурно мењати форме у којима поезија остварује комуникацију.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немогућом прозом. Сличан иуи је имала и модерна поезија. Она је настојала да уиоуреби писнички материјал који до сада није постојао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и иочини себи. Да ли савремена поезија има шансе да писнички савлада грађу коју јој иружа савремени свеи (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, посихуманизам и поидемократију), или ће се сконцентрисати на то да оива оно иио ираје?

Због чега „или“? Поезија је одувек, од непознатих мајстора којима су касније наденули заједничко име „Хомер“, у дослуху са својим временом и у *исти мах* оним надвременим у њему. Питање грађе није суштинско питање за њу; свака грађа је могућа и допуштена, како она неразрешиво везана за епоху, тако и она која у изолованим тренуцима обелодањује човекове константе – љубав, веру и наду, односно њихове супротности – мржњу, сумњу и очајање. Неки песници ће ставити акценат на те константе, други ће каталогизовати тренутке и ствари које их испуњавају. Али ниједан приступ није по себи бољи од другог.

Наравно, увек се може подбацити, хтети да се буде у дослуху са временом, а подметати му већ иживљене представе, или симулирати искуства. Људе данас углавном не буде петлови нити часовници са торњева, него дигитални уређаји и мобилни телефони. Чак и најзабаченији предели су повезани, кабловима или сателитским сигналом. У сваку девичанску реку неке будале су стигле да баце пластичне боце. Не шаљу се љубавна писма, него куцка SMS. Књишки мољци прелазе на Kindle. Пастирице и пастири се не довикују преко брда, него ћаскају по никад бољим тарифама. Светли кнежеви вечеравају по скупим ресторанима, а чувају их оклопници са шкорпионом за појасом. Бријане главе теме ћелаво у заносу говори о моралу на једном телевизијском каналу, на следећа два се јавно истреса последњи неморал. То је наша стварност, и у њој треба

да препознамо и изразимо оно универзално. Универзално без колорита темпоралног и локалног је шупља (и зато каткад звонка) апстракција. То не значи да се за мотивом не може ићи у фолклор, мит или историју, али и тада, да би била жива, поезија мора да дише и удише атмосферу своје ситуације.

Пишући свој ђодемички ѡтекст о ѡсничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је ѡредсказао да линија ѡезије коју одликује радикална ѡоеѡичка самосвесѡ, оличена у чисѡј/аѡсолуѡној ѡезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисѡи будућим ѡсницима”. У сличном кључу мођуће је ѡсѡавиѡи ѡиѡање о корисѡи од елиотѡовске линије у ѡезији. Да ли ѡоеѡичка самосвесѡ и ѡрадиѡија у елиотѡовском смислу ѡе речи, јесу, још увек, од корисѡи ѡсѡи-ѡсѡи-модерним ѡсницима?

Корисна или не, традиѡија се не може искључити. Ми не живимо, не мислимо сами за себе и сами са собом. Историјски, језички, херменеуѡички, заправо и биолошки живот, остварују се у интеракѡији, у комуникаѡији. Ако је свет целина искуства на синхроној равни, традиѡија је таква целина на дијахроној равни. Колико је могуће без света, толико и без традиѡије.

Слоган у рекламној кампањи једног интернаѡионалног козметичког брѡнда „it starts with you”, на немачком коректно „es beginnt mit dir”, за потребе с-х-б језичког подручја је преведен као „све почиње са тобом”. Слично, али није исто. Ту разлику разумем као учинак једног стања духа, конзумеристичког хедонизма, који нам се бестидно намеће као највиша вредносна матрица. Најзлоћудније успехе те матрице у Србији можемо да видимо у околности да већ дуже од деценије за јавност нису отворени Народни музеј и Музеј савремене уметности. Народна библиотека се, изгледа, отела таквој судбини. Реч је о институѡијама са кључном улогом у процесима стабилизације историјског памћења, односно поменуѡе целине заједничког искуства на дијахроној равни – традиѡије, а са њом и личног и колективног идентитета. Ако се ти процеси дуго спутавају, у неким главама заиста може да засија „all starts with you”. Што је голѡата лаж, јер никада се не почиње од почетка. Па ни у поезији. У најмању руку, ту је увек неки социјално-историјски одређен језик, са фигурама чија правила и значења је формирала традиѡија. То је једна страна медаље. Друга страна је у томе што се никада не завршава тамо где неко мисли да би могао да буде крај, што чак ни најрепресивније тираније, ни најкрући традиѡионализми, не могу трајно да зауставе иновације, промене, живот.

Један од лајтмотива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

Читање је индивидуални однос. Колико формираних индивидуалности, толико читалаца. У развоју модерности, под руку су ишли ширење културе читања и раст индивидуализма. Тај однос се не би развио да није било штампе са покретним словима, која је омогућила да књиге буду приступачне ширим друштвеним круговима. Данас, са све снажнијим тенденцијама ка анестезирању тешко стечене индивидуалности и обликовању масовног човека, неминовно је да једна од последица буде пад културе читања. Подстиче се веома уско схваћена функционална писменост, за коју су уметност и поезија исувише сложени. Има ли у томе и лоших намера, или је у питању логика епохалних процеса – не знам; исход је, што се читања тиче, исти.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се ставиле у књиџу! Писаљком ђвозденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању гранчицом по песку?

То је варијација на чежњу ка бесмртности, одговор на чињеницу да човек не зна шта је с оне стране граница његовог јединог живота. Уметничка дела су градња моста над понором, давање смисла. Али ма колико људски разумљив и оправдан, то није једини одговор. Исто тако бисмо, уместо на готово дело, могли да се усредсредимо на процес његовог настанка. Да се играмо. Да погледамо у понор и издржимо тај поглед. Мост преко њега нису наше ствари, него наши ограничени животи. По речима једног филозофа, највеће човеково уметничко дело је он сам.

а трећи змај рече
ја могу за девет тренутака

за *што* нису *по* *и* *ребне* речи
како *и* *ри* *и* *иска* *и* *а* *учицу*
и *ро* *клињући* *озоне*
како *ш* *очкови* *џ* *рабе* *асфали*
који *ја* *укне* и *за* *мири* *це*
како *ш* *она* и *ш* *о*
у *главном* *челика* и *меса*
и *ре* *и* *вара* *и* *рос* *и* *оре* у *енер* *џију*
доказује и *о* *и* *овр* *џава* *еуклида*

што *неразумно* *усхићење*
док *ост* *ављам* *за* *собом*
и *у* *ш* *о* *ка* *зе* *и* *у* *ш* *е* *ве* *и* *у* *ш* *ни* *ке*
кривине *и* *рав* *це* *кривине*
уснула *села* и *и* *ред* *џрађа*
ноћ и *зору* *који* *се* *и* *ре* *и* *и* *ру*
ја *мо* *џу* *за* *де* *ве* *и* *и* *и* *рену* *ш* *а* *ка*
до *реке* *јордана* и *на* *и* *ш* *ра* *џ*
ш *о* *живу* *воду*

јер *што* *су* *се* *моје* *но* *џе*
умножиле и *сада* *се* *вр* *ш* *е*
што *су* *се* *моје* *џ* *руди* *ужариле*
од *журбе* *срчаних* *кли* *и* *ова*
јер *што* *моје* *џ* *ра* *б* *ли* *ве* *очи*
ба *цају* *све* *и* *лос* *и* *и* *на* *све* *и*

који заис̄ӣа̄ ѿос̄ӣо̄ји
док ѿролазим крај ње̄џа
ја никада нећу бӣӣӣ

крајѿӯӣа̄ш̄
моје ш̄ело је мој ѓроб
моје ӯглавном челично ш̄ело
једно̄џа дана ће исећи здробӣӣӣ
ѿре̄ӣо̄ӣӣӣӣ у дӯге ле̄ӣе ш̄ӣӣке
а дӯща ако је има
уселиће се у фелне
које ће неко узетӣӣ
из ѿохле̄ӣе или сажале̄ња